

Op deze en volgende bladzijden drukken wij de gedramatiseerde vertelling 'Een Hagepreker' af. Het verhaal werd - gebaseerd op deze historische figuur - begin 1852 op papier gezet en gepubliceerd in de Utrechtse Almanak van 1854. Onderstaande tekst is hieruit gereproduceerd.

De beschreven gebeurtenissen spelen zich af in 1566 in deze omgeving en handelen over de roerige tijden die de (regelmatig vervolgde) hervormde gelovigen toen doormaakten. In verband met de lengte van het verhaal publiceren wij dit in twee gedeelten.

EEN HAGE-PREKER

1566.

I.

HET ZIJPAD BIJ DE MEERN.

Aan de helling van een smal zijpad, 't welk den voetganger — een eind voorbij de Meern — door slijk en modder landwaarts heenvoert, in de rigting van Montfoort, lagen een paar sterke knapen achter een heg verscholen, en ofschoon het vreeselijk stormde, en de kleederen hun druipnat om de leden kleefden, toch spraken zij niet van verder gaan, en wisselden geen enkel woord. Slechts nu en dan sloeg de oudste zijn blik op een zwaar musket 't welk naast hem lag, en overtuigde zich dat de lont van zijn geweer nog brandde: maar naauwelijks was hij daarvan verzekerd, of hij verschool zich weër, bewegeloos als te voren, achter het digte kreupelhout, en luisterde of hij niets in den omtrek bemerkte, of hij niemand hoorde naderen.

Doch wie zou zich te midden van zulk boos weder, op zoo'n ongelegen tijd — het sloeg drie uur na middernacht — gewaagd hebben langs dien eenzamen weg, waarop geen enkele woning te vinden was, niets wat zelfs den ellendigsten straatroover konde uitlokken, tot het ondernemen van een nachtelijken togt langs dit morsig pad.

Waarom verscholen de knapen zich dan achter

het digt geboomte? want om eene schuilplaats te vinden tegen wind en regen daarvoor was het niet, — hier tegen pleitte de ongeschiktheid der plaats, het brandend lont aan hunne zijden, de bezorgdheid waarmede zij het minst geritsel opvingen, de arendblikken, waarmede zij in 't ronde staarden. Die knapen lagen kennelijk op de wacht, en toch waren 't geen spaansche soudenieren, geen dienstknechten der misnoegde partij, welke in deze dagen het Sticht voortdurend afliepen, en zich welligt meester zouden gemaakt hebben van de stad, indien de graaf van Megen hen niet was voorgekomen en Utrecht van bezetting had voorzien; 't waren geen *ordonnantie-ruiters*, op de loer liggende om een ketter in hechtenis te nemen, of een hage-preeker gevankelijk naar het slot Vredenburg te voeren; 't waren geen huurlingen van Brederode, den vrolijken woelgeest, den aristocraat order democratische vormen, als men hem onlangs noemde (1), wiens benden *Marienwaard* en verscheiden andere kloosters en kerken van het Sticht hadden verwoest en geplunderd en die nu aasden op den een of anderen kloosterling, welke in 't diepste der nacht, langs ongebaande wegen en eenzame velden, de heilige kleinodiën wilde in veiligheid brengen, beducht voor een aanval der baldadige schaar. Niets van dit alles.

Zij, die wegscholen achter digte struiken, loerden op geen offer voor den brand-stapel, op roof noch moord: het waren eenvoudige boeren knapen, voor wie het licht der hervorming reeds was opgegaan, of liever die door hun vader Gerrit Dirksz van jongs af in de nieuwe leer waren onderwezen en strengelijk opgebracht. — Gerrit Dirksz was een der eersten, die zich, na het doorbreken der hervorming, voor ruim twintig jaren, openlijk van de roomsche kerk hadden afgescheurd, terwijl zijn broeder Willem Dirksz, bijgenaamd *de roeijen euper*, onder de eerste martelaars behoorde, die te Utrecht om het geloof werden vermoord. De wreede dood zijns broeders bragt de overtuiging van den eerlijken landman echter geen oogenblik aan het wankelen, en schoon hij ter wille zijner gevoelens zich menigwerf in levensgevaar bevond, toch verzuimde hij nooit eene enkele vergadering zijner ge-

(1) Prof. L. G. Visscher, *Leiddraad tot de algemeene geschiedenis van het vaderland*, d. I. bladz. 51.

loofsbroeders, was hij met vrouw en kinderen bij elke hage-preek te vinden, het testament onder den arm, het psalmboek en 't musket in de hand. En als men des avonds in de eenzame woning terugkeerde, eene armoedige hut in den rook van Montfoort, dan klonk het psalm-gezag, schoon verboden op straffe des doods, luide door de naakte wanden, en men lachte wat om de scherpe plakaten en de ketter-meesters in den Dom, of wel de oude verhaalde van zijn zaligen broeder Willem, die in 1525, *des maandags na translatio Martini*, op verzoek der kettermeesters, was in hechtenis genomen en van luthersche dolingen beschuldigd; terwijl hij er met fierheid bijvoegde, dat de man geen enkel woord ontkend had van 't geen hem als eene misdaad werd ten laste gelegd.

— »*Wat ik gesproken heb*», zei Willem Dirks, toen hij op bevel van den raad werd in hechtenis genomen, *dat schame ik mij niet en de waarheid daarvan kan ik metter heilige evangelien en Sante Pauwels bewijzen, maar 't contrarie bewijzen dat kunnen de kettermeesters niet.*»

— Neen, zei Gerrit Dirksz, en als hij van zijn broeder sprak dan gloeiden zijne wangen, en krampachtig sloeg hij de handen aan 't geweer, neen, mijn broeder verzaakte den Heere niet, zelfs toen hij in *jonker Peters-kamer*, op dat vervloekte *Hasenberg*, aan den kettermeester ter *examinatie* werd overgeleverd. Ook op de pijnbank kon men hem niet bewegen zijn geloof af te zweren, hij lachte wat om dien vervloekten Hoochstraten, en met gelatenheid hoorde hij zijn doodvonnis aan. ô *Waarom mogt ik er niet bij wezen, toen hij den brandstapel beklimde, en de kroon der martelaren wegdroeg? waarom mogt ik er niet bij wezen, toen men hem allerlei aanbiedingen deed, indien hij in den schoot der roomsche kerk wilde terugkeeren, en hij deze voorstellen met fierheid van de hand wees? — En dan vervolgde Gerrit weêr het verhaal van zijn broeders helden-dood en vertelde hoe deze met den priester op den wagen zat toen men hem naar de strafplaats voerde, terwijl de pater steeds *pater nosters* en *ave Maria's* las, waarop Willem Dirksz hem toevoegde: »*gij zult u zelven naar duizend duivels lezen*», en de pater antwoordde: *man, man, zie de brandstapel wacht u, en zoudt gij thans de moeder Gods niet eeren, zij eene moeder der genade!**

— *Ons lieve vrouw*, hernam Willem Dirksz, *wat was die anders dan mijne vrouw of d'uwe? zij was en zak gelijk daarin 't meel is uitgestort.*

En toen men over zoo veel stoutheid verbaasd hem weder vroeg:

— *Man! waar hebt gij ter school gelegen?* antwoordde hij:

— *Waar hebben de visschers geleerd?* — (denotat apostolos, zegt de berigtgever). — *Onze God heeft mij alzoo wel zijn gratie als hun gegeven.*

Aldus verhaalde hij al de bijzonderheden van het vreeslijk drama tot aan den oogenblik, waarop zijn broeder onder luid psalm-gezag bezweek.

De broeder van dezen martelaar was, gelijk ik reeds zeide, de vader der beide knapen, die wij op de loer vonden liggen, — de vriend van al de broeders, welke onder het kruis verspreid waren, in wiens hut menig vervolgde eene schuilplaats had gevonden, menig hage-preeker de ordonnantie-ruiters ontkwam.

Maar die bijzonderheden verklaren ons geenszins de tegenwoordigheid der knapen te middernacht aan den eenzamen weg, op schier twee uren afstand van hunne woning.

Zie hier wat er gebeurd was.

Drie of vier dagen vroeger — in de laatste dagen van september 1566 — ontving de oude Gerrit het bezoek van een man, dien men nog nimmer in zijne woning gezien had, ofschoon hij met den huisvader gemeenzaam bekend was. Aan zijne houding meende de kinderen een hervormd leeraar te herkennen, die voor veertien dagen eene hage-preek bij Schoonhoven bestuurde, welke vereeniging gewapenderhand was uiteengejaagd door spaansche soldaten, welke alle mogelijke moeite in het werk stelden, om zich van den leeraar meester te maken, op wien de kettermeesters zeer verbitterd waren, en wiens gevangenneming zij hartelijk wenschten.

Nauwelijks was de man vertrokken en keerde Gerrit Dirksz, die hem een eind wegs heengeleide in zijne woning weder of zijne vrouw en beide zonen riepen als uit een mond:

— Was dat niet de liefallige Mr. Direk van Abkou? Hoe dorst hij zich hier te wagen? Weet hij niet dat er vijf honderd kroonen op zijn hoofd gesteld werden?

— Vijf honderd kroonen, 't is waar, zei Gerrit, en helaas er zijn onder onze stichtenaars mannen genoeg tuk om dat bloedgeld te winnen. Doch meester Dirck en vreest ze niet waar het den dienst geld van onzen Heer en zijne gemeente onder het kruis, niets valt hem daarvoor te zwaar, want door moedig te strijden voor de ware leer en door mannelijk te verkondigen het woord der genade, hoopt hij zijne vroegere zwakheid te doen vergeten.

— Ja, wel moogt ge dat zwakheid noemen, zei de huisvrouw van Gerrit Dircksz, doch wie onzer, hoe volstandig in de leer, struikelde nimmer?

— Zwijg, hernam Gerrit, die zwakheid is lang geboet! Aan wien onzer broeders is de verkondiging der ware leer zooveel verschuldigd als aan hem? doch wat kallen we over de braafheid en vroomheid van een broeder, en wegen een ander zonder ons zelf beproefd te hebben. Meester Dirck is een ijverig en godvreezend man. Maar weet ge wat de leeraar mij meldde? een geheim 't welk ik u, mijn liefste, u mijne kinderen, gerust vertrouwen kan, want in mijn huis heeft onze vriend voor geen verraad te vreezen!

— De hemel beware ons, zei Willem, de oudste der knapen, en met nieuwsgierig oor hoorden allen naar 't geen vader verhaalde.

— Morgen nacht wil de heer van Brederode eene bijeenkomst houden met broeder Dirck van Abkou en eenige wakkre vrienden; men wenscht middelen te beramen om Utrecht te vermeesteren en vrijheid te bekomen van conscientie, vrijheid om 't woord Gods te verkondigen, om de psalmen Davids ongestoord aan te heffen. Die zamenkomst is bepaald op de hoeve van Barend Jansen, nabij Woerden. Daar zijn de heeren veilig en zullen zij nog een paar andere edelluiden en een vijftal leeraars wachten, die zich te Woerden verstoken hebben. Van deze zamenkomst hangt zeer veel af; want men zal er beslissen, of de vrienden zich gewapenderhand regt en vrijheid zullen verschaffen of het land ruimen. Gelijk het thans gaat is 't niet langer uit te houden, en ofschoon wij voor geen spaansche ruiters bevreesd zijn, maakt toch hun aantal alle hage-preken onmogelijk, te meer nu er zelfs verraders schuilen onder onze eigene broeders!

— En meester Dirck kwam u noodigen om die vergadering bij te wonen? zei de jongste der zonen van Gerrit Dircksz. Vader, vader, bedenk aan welk

gevaar gij u bloot stelt!

— Ken ik gevaar, als het de leer geldt en de vrijheid? sprak Gerrit streng, neen 't gevaar zou mij niet terughouden, maar wat wilde ik bij de beraadslaging dier wijze mannen? Men noode mij niet, doch eischte alleen mijne hulp. — Hoor slechts, want op uw arm wordt gerekend. Morgen nacht begeeft meester Dirck zich heimelijk en te voet met den heer van Brederode naar de hoeve van Barend, zij komen, langs de wallen der stad, de heirbaan op naar Harmelen; — voorbij de Meern zullen zij 't smalle voetpad inslaan, en van daar wenschte Brederode langs zijpaden en over bebouwde velden de hoeve te bereiken; maar onbekend met den weg en onzeker of zij veilig kunnen voorwaarts gaan, behoeven zij een gids, die hen geleidt, een man met deze streek gemeenzaam bekend, een vertrouwd, een wakker vriend, en dien vriend zocht meester Dirck in mij. Broeder, zeide ik, dank voor uw vertrouwen, wees gerust, gij kunt alles aan mij overlaten, 't is waar ik ken alle zijpaden en naaste wegen, waar langs geen vreemd reiziger zich wagen zal, maar de oude Gerrit is te stram om die moeilijke taak te aanvaarden, echter ik heb twee wakkere knapen, mijn Willem en mijn Geert, met den weg even goed bekend, daarbij rap ter hand en vlug ter been en des noods in staat het zwaard te handteeren en de musket te voeren, gelijk ze bij menig hage preek getoond hebben. »Voortreffelijk!» zei meester Dirck, en nu, jongens weet gij alles. Morgen avond, te donker, gaat gij gewapend van hier, verkent zorgvuldig het veld, en aan den straat-weg gekomen, verbergt ge u op het zijpad achter het kreupel-hout; tusschen drie en vier uren moeten twee mannen daar aankomen: de heer van Brederode en de leeraar. Gij zult ze herkennen aan het wachtwoord »de Heer is mijn burgt» en geleid ze haastig naar de hoeve van Barend. Die taak, jongens, is u goed toevertrouwd, gedraag u wakker en zeg vooral niets van dit alles aan vriend of buren; een enkel onvoorzigtig woord en onze broeders zijn verraden; want hoe menig ellendeling aast er op het bloedgeld der kettermeesters. dat voor broer Dirk is uitgelooft!

Ziedaar waarom deze knapen, na middernacht, druipt nat en bibberend van de kou, verborgen lagen achter eenig kreupel-hout en angstig uitza-

gen of er niemand naderde.

Zij wachtten reeds lang — doch geen sterveling daagde er op.

II.

DE HERVORMDEN IN HET STICHT. — 1566.

Voorzeker behoef ik niet te herinneren in wat woelig tijdvak mijne lezers verplaatst zijn, daar men reeds lang zal hebben ingezien, hoe 't ons doel was een tafereel te schetsen uit de eerste dagen der hervorming in het Sticht; — maar zeker wacht men *a propos* hier van geen uitvoerige geschiedenis dier belangrijke jaren, waarin zich zulke krachtige karakters ontwikkelden, waarin Nederland rijker was dan ooit aan moedige en ondernemende mannen, die onbevreesd uitkwamen voor hunne meening en deze waar 't nood was dorsten verdedigen met het zwaard in de hand. Gewis het schrijven der geschiedenis van Utrecht in dat tijdvak ware een schoone taak, maar geen taak voor mijne krachten en daarbij in eene novelle ten eenenmale mis plaatst. Geen woord dus over de eerste sporen der reformatie in dit gewest, — over de eerste martelaars voor de heilige zaak, wier heldendood, verre van het smeulend vuur, gelijk de keizer dacht, te beteugelen, de verspreiding der nieuwe leer ongemeen in de hand werkte en begunstigde. Alleen willen wij herinneren, dat op het tijdstip waarin onze handeling voorvalt — 1566 — de hervormde leer in 't Sticht onder duizenden en duizenden was verspreid, en dat de sectarissen zich in weerwil der strenge plakaten openlijk vertoonden met hunne psalmboeken en bijbels in de hand; immers na het vertrek van Granvelle — 1564 — had men zich overal wat meer vrijheid veroorloofd en dacht men zich van de brandstapels en kettermeeesters voor altijd verlost. Evenzoo in het Sticht, want, ofschoon Hippolitus Persijn, voorzitter van het hof, openlijk verklaarde, dat de kettters ten strengste moesten vervolgd worden, men steunde op het verbond door een aantal edelen geteekend, waarbij zij beloofden de vervloekte inquisitie en strenge plakaten op het stuk der religie zooveel mogelijk te weeren en daartoe al wat doenlijk was bij de gouvernante aan te wenden. Die heeren ver-

kregen dan ook eene zoogenaamde *moderatie* of verzachting der plakaten, — geen vrijheid; maar ofschoon dit een groot misnoegen verwekte onder alle rangen en standen, ontmoedigde het den sectarissen niet, die, zonder zich aan 's konings plakaten in 't allerminst te storen, openlijk hunne meening verkondigden, en de moderatie spottend eene *moorderatie* heetten, terwijl de hervormde leeraars moedig preekten door 't gandsche land. Petrus Dathenus vertoonde zich toen met een aantal leeraren in het Sticht en bragt zijne eerste uitgave der psalmen onder de gemeente, in den eigen oogenblik dat men op velden en in hagen bij elkander trok, om allerwegen het woord Gods te hooren verkondigen. Te Kuilenburg geschiedde zulks onder bescherming van Floris van Pallandt in de stad zelve; maar elders had men ter oefening van godsdienst geen veilige plaats, en werden de bijeenkomsten door de ordonnantie-ruiters niet zelden verstoord. Men kwam dus gewapend ter preek, en zong de psalmen Datheni in de eene, het brandend lont in de andere hand, een danklied aan den Heer. Even buiten Utrecht en in verscheidene plaatsen van het Sticht, had zulks plaats in 't begin van augustus 1566, en voor de maand nog ten einde spoedde, maakte men zich in de stad van een paar kerken meester, terwijl men de beelden in een aantal godshuizen en kloosters neerwierp en vernielde. Naauwelijks kwam dit alles de landvoogdes ter oore, of zij gaf strenge bevelen; alle voorgangers en predikanten der kruisgemeente moesten zonder genade aan den eersten boom den besten worden opgehangen, de toehoorders verstrooid, de beeldenroovers getuchtigd, — en dat kostte niet weinig bloed, wekte niet weinig verbittering, maar smoorde de hervormde leer toch niet. Onder deze omstandigheden begonnen de edelen zich tot hun eigen veiligheid te wapenen, terwijl Hendrik van Brederode met zijne wakkere knechten een overval der stad Utrecht beraamde, en eene plundering van alle kerken en kloosters op het oog had, tot wraak over den marteldood van een aantal vrienden der goede zaak.

In die dagen van geestdrift en gevaar was de nachtelijke zamenkomst bepaald, waarvan wij zoo even spraken, en waar Brederode zich met meester Dirck wilde heen begeven, ten einde eenige ondernemende en wakkere leeraars te ontmoeten, die in

spijt van het dreigend gevaar, in spijt van der Spanjolen overmagt en onverbiddelijke gestrengheid alles wilden beproeven om een beginsel te doen zegenen edel en groot.

III.

MEESTER DIRCK VAN ABKOUDE.

— Geert, Geert, lispelde Willem, die nog altijd op de loer lag, ik hoor voetstappen in de verte. mij dunkt ik zie een paar zwarte wezens langzaam naderen. Mijn God, zoo 't slechts de vrienden zijn!

— En wie zou 't anders wezen? fluisterde Geert.

— Verraders, verraders, beste broeder, want ziet ge, de hooge bloedprijs, welke de kettermeesters op 't hoofd van meester Dirck stelden en de belooning die hem wacht, wiens hand den edelen heer van Brederode overlevert, kon zoo ligt een der onze verleiden. . . .

— Zijt ge dol, Willem? Geen geus, als de papaw ons heet, is tot zoo'n laagheid in staat, maar stil, de zwarte stip word grooter, ja 't zijn twee mannen in mantels verborgen, pas op, broeder. de lont gereed en zoo 't verraders zijn, geen genade. . . .

De onbekenden naderden meer en meer. Geert en Willem traden ze mannelijk te gemoet.

— *De Heer is mijn borgt*, sprak de kleinste, onder wiens breed geranden hoed men een paar varige oogen zag slikkeren, en aan wiens jeugdig voorkomen de beide knapen, spoedig den heer van Brederode herkenden.

— Goed volk, hervatten de beide knapen, de heeren kunnen gerust wezen, onze voorzorgen zijn genomen, de weg is veilig, den gandschen nacht lagen we op de loer, geen sterveling kwam hier voorbij. Wij zullen dwars over het bouwland heen stappen, 't is waar langs ongebaande wegen, doch dan zijn we binnen 't uur aan de hoeve van Barend.

— Dank, dank, mijne vrienden, zei meester Dirck, terwijl hij beide knapen de handen drukte, dank voor uwe trouw.

— Kom, voorwaarts! sprak de heer van Brederode; doch op de bede van meester Dirck, die hoog bejaard en meer dan vermoeid was, zette men zich een oogenblik neder op een geheel door-

weekten boomstronk.

— Vergun me eene wijle rust, bad de grijsaard, op uwe jaren, mijnheer van Brederode, telt men geen vermoeienis, maar op mijn leeftijd valt een togt, als dien wij nu volbragten, dubbel zwaar. — Jongens, hoe gaat het met den ouden Dircksz en uw brave moeder?

— Voortreffelijk, antwoordde Willem, mijn vader was slechts beducht voor den goeden afloop uwer reize; »er zijn te veel menschen in 't geheim», zei de oude, »en verraders slapen nooit.»

— Wees gerust, sprak Brederode, wij hebben ons slechts aan goede vrienden toebetrouwd.

— Ook de vriendenhand, hernam Geert is niet altijd zeker, doch vader zal spoedig uit den druk wezen, want terwijl mijn broeder u naar de hoeve voert, zal ik naar onze woning vliegen en brengen hem de blij-mare uwer behouden aankomst, — ik heb 't op handslag beloofd.

— Ga, ga, fluisterde Willem, die tijding zal hem goed doen.

Intusschen trok men voort. Geert naar de hut zijns vaders, de anderen naar de hoeve van Barend.

De weg door Willem ingeslagen was bijna onbegaanbaar, en voerde door bebouwde velden, omgewoelde akkers, langs heggen en door stroomen; telkens moest er over een water gesprongen of door een plas worden heengetrokken, die men zich niet eens de moeite gaf om te ontwijken. Een eind ver liep men zelf tot over de enkels door het water, want niets weerhield het drietal op dezen togt; men troostte zich alle moeite, bedenkende dat tot dien prijs alleen het verlangde punt ongemerkt bereikt kon worden. Aan den fellen wind, aan de scherpe koude, en den aanhoudenden regen werd niet gedacht, men ging slechts verder en verder, tot de vrienden eindelijk met modder bedekt, druij nat, bibberende van koude en toch met dood-zweet op het gelaat, de hoeve van Barend bereikten, die zijne gasten met ongeduld wachtte en al sedert een paar uren op den uitkijk gestaan had.

't Sloeg vier uren in de nacht. Een vuur was onder den breeden schoorsteen aangelegd, waar een paar zetels werden bijgeschoven, om den heer van Brederode en meester Dirck te ontvangen.

(wordt vervolgd)